FÖLDRAJZTANÁROK FÖLDRAJZ KERETTANTERVEKRŐL ALKOTOTT VÉLEMÉNYE ONLINE KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS ALAPJÁN

THE OPINION OF GEOGRAPHY TEACHERS ABOUT THE HUNGARIAN GEOGRAPHY CURRICULUM BASED ON A QUESTIONNAIRE SURVEY

SZILASSI PÉTER[ac] – SZŐLLŐSY LÁSZLÓ[bd]

[a] Szegedi Tudományegyetem Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, [b] Radnóti Miklós Kísérleti Gimnázium, Szeged
[c] toto@geo.u-szeged.hu; [d] szollosyl@gmail.com

Abstract

Nowadays unfortunately the geography is underrepresented in the Hungarian education system. It is not easy to define exactly the reasons of this bad situation, but according the authors it is necessary to revise the Hungarian Geography Curriculum (HGC). The opinion of Hungarian primary and secondary school teachers were asked about the recent curriculum. More than one hundred respondent answered the questions. The respondents underlay that the HGC is thronged, and there are too much lexical knowledge-based items in it. According to most of the respondents it is needed to change them into more problem-oriented, exercise- and competence-based education standards. Based on previous studies it can be concluded, that the usefulness of the geographical knowledge is not clear for most of the geography teachers, and for the secondary school students, too. Our and previous studies show that the new curriculum should focus more attention on the connection between the real life and the geography education.

Keywords: geography curriculum, online questionnaire, problem oriented education

Bevezetés

Számos korábbi tanulmány foglalkozott a földrajz tantárgy közoktatásbeli súlyának, szerepének és az ezt megjelenítő óraszámoknak az alakulásával, folyamatos csökkenésével, megállapítva, hogy a körülöttünk levő, a mindennapokban megtapasztalt világ megértését szolgáló, a természeti és a társadalmi környezetet komplexen vizsgáló tantárgy súlyosan alulreprezentált (Probáld F. 2017). A földrajz legutóbb a szakközépiskolákban (újabb nevükön szakgimnáziumokban) szenvedett súlyos veszteséget: ebben az iskolatípusban csupán az iskolák kb. 30%-ában maradt meg önálló tantárgyként (EMMI 2016). Így a diákok alig egyharmad része tudhatja, hogy milyen változást hoz egy hidegfront, vagy hogy egy londoni tanulmányútra még nyáron is érdemes az utazótáskába egy kiskabátot és egy esernyőt is csomagolni…

A földrajz tantárgy látványos visszaszorulásának számos oka van. Jelen tanulmányunkban nem ezek összegyűjtését tűztük célul. Feltételezésünk szerint a jelenlegi kiszorított, meglehetősen mostoha helyzet és a fent említett negatív tendenciák hátterében – többek

között – az áll, hogy a tantárgy hasznossága nem kellő súllyal jelenik meg a tantervekben, tankönyvekben. A tanulók, a tanárok (és feltehetően korábbi iskolai tapasztalataikra alapozva a szülők és a döntéshozók is) meglehetősen alacsony szintűre értékelik a földrajz hasznosságát, a földrajzi ismeretek mindennapi életben történő alkalmazhatóságát (Ütőné Visi J. 2011). Mivel magyarázható ez? Hogyan lehetne változtatni? Ennek próbáltunk utánajárni.

Meggyőződésünk, hogy a korszerű, modern szemléletű földrajztanítás záloga csakis egy megújult „sorvezető" lehet. Ennek a tantervnek a jelenleginél sokkal jobban figyelembe kell vennie a tanulók korosztályos jellemzőit. Nem elsősorban fogalmakban célszerű megadni a tudást, nem a száraz lexikális ismeretekbe bújtatva kell megfogalmazni a követelményeket, hanem – a németországi és más külföldi tantervekhez hasonlóan – a tantárgyi kereteken túlmutató, a hétköznapok során is hasznosítható kompetenciák, képességek elsajátítására, készségek fejlesztésére kell fektetni a hangsúlyt. Nem kis tudósokat, hanem a szűkebb és a tágabb környezetüket érdeklődve figyelő, azt érteni akaró fiatalokat kell nevelni. A tantervi előírások ilyen irányú változása szükséges, de nem elégséges záloga a földrajztanítás megújulásának. Sürgős és elengedhetetlen a **szemléletváltás** a tanárképzés, a pedagógus-továbbképzés rendszerében és a tankönyvírók esetében is. E formai és tartalmi megújulás járulhat hozzá a földrajzi ismeretek hasznosságáról alkotott kép javulásához.

Ahhoz, hogy az első lépést – a tantervi szabályozók átalakítását – az illetékesek megtehessék, célszerűnek láttuk felmérni a földrajz szakos tanároknak a jelenlegi kerettantervről alkotott képét. Bár vizsgálatunk nem reprezentatív, úgy gondoljuk, fontos és tanulságos adalékokkal szolgálhat az új tanterveket kidolgozó szakmai munkacsoportok számára, hiszen tükrözi a gyakorló földrajztanárok kritikai észrevételeit. Kérdőívünkkel arra voltunk kíváncsiak, hogy a 7–8. és a 9–10. osztályos földrajz kerettanterv mely témakörei azok, amelyek óraszámát növelnék vagy csökkentenék, esetleg változatlanul hagynák, illetve mely fogalmakat hagynák ki vagy emelnék be a tantervbe.

A kutatás módszertana

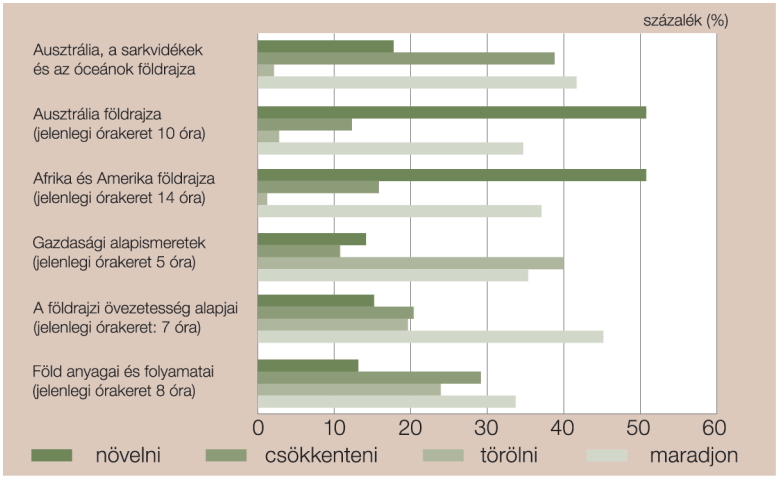
Kutatásunk során a Magyar Földrajzi Társaság honlapján közzétett, illetve tagjainak e-mailben is elküldött **online kérdőívekkel** dolgoztunk. Ezekben arra kértük a kollégákat, hogy mondják el véleményüket a jelenlegi általános és középiskolai földrajz kerettantervvel kapcsolatban. A 7–8. és a 9–10. osztályos kérdőív is névtelen volt. A 7–8. osztályos kérdőívet 113, míg a 9–10. osztályosét 130 kolléga töltötte ki. A két kérdőívet kitöltő földrajztanárok csoportjai bizonyos fokú átfedést mutatnak, hiszen közülük többen nyolcosztályos vagy hatosztályos gimnáziumban tanítanak.

A kérdőív nyílt és zárt végű kérdéseket egyaránt tartalmazott. A felmérés során először arra kértük a kollégákat, hogy döntsék el, a jelenlegi óraszámok megmaradását feltételezve a jelenlegi kerettantervben szereplő témakörök (EMMI 2012/a, b) közül mely témakörök óraszáma növekedjen, maradjon a jelenlegi, csökkenjen, vagy esetleg mely témakört vegyék azt ki az adott évfolyam kerettantervéből. A kérdőív második (nyílt végű) kérdése minden évfolyam esetében azt célozta, hogy a kitöltő nevezze meg azokat a témaköröket, amelyek szerinte hiányoznak a jelenlegi földrajz kerettantervből. A harmadik kérdésben minden évfolyam esetén felsoroltuk az adott évfolyam jelenlegi földrajz kerettantervben szereplő kulcsfogalmait. A kitöltőknek ezek közül kellett kiválasztani azokat, amelyek szerintük kihagyhatók (törölhetők). A kérdőív negyedik kérdése ismét nyílt végű volt: itt azokat az alapvető fogalmakat írhatták be, amelyek megítélésük szerint hiányoznak az adott évfolyam földrajz kerettantervéből. Végül mindkét kérdőív kitöltőit arra kértük, hogy fogalmazzák meg a kerettantervvel kapcsolatos egyéb problémáikat, javaslataikat.

Eredmények

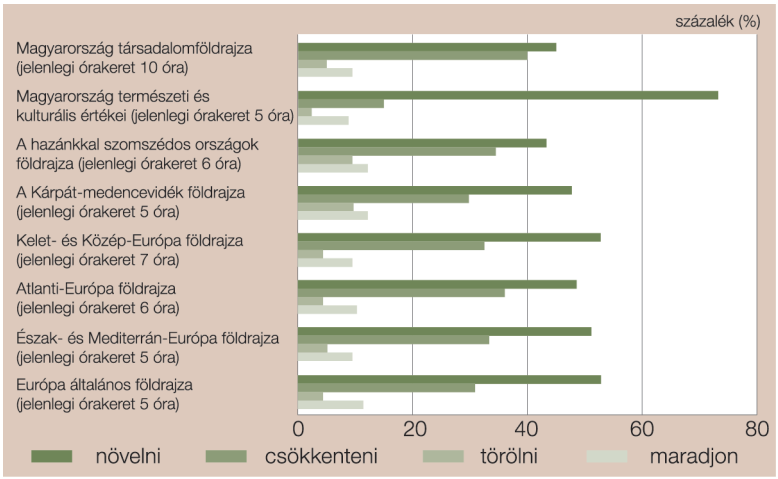
A 7. osztályos földrajz kerettanterv témakörei közül a válaszadók 40%-a szerint a gazdasági-pénzügyi ismereteket (40%) és a belső erők földrajzával kapcsolatos, a Föld anyagai és folyamatai című (24%) témaköröket el kellene hagyni (1. ábra), de legalábbis a tartalmát mindenképpen csökkenteni kellene. (Ezt mutatja, hogy a törlés és a csökkentés összes aránya az első két témakör esetében eléri az 50%-ot, az övezetességnél pedig a 40%-ot.) A válaszadók közül a második, nyílt végű kérdésnél többen megjegyezték, hogy a kőzetburok földrajzának tanítása túl korai, nem a korosztálynak megfelelő. Emellett az egyéb tantervi javaslatok kapcsán néhányan felvetették, hogy a földrajzi övezetességet (a régen megszokott metodika szerint) a kontinensek földrajza kapcsán tanítsuk. Érdekes, hogy gazdasági-pénzügyi ismeretek eltörlésének igényét senki sem indokolta, talán a tananyag újszerűsége, szokatlansága indokolhatja e nagyfokú elutasítást. A kérdőívet kitöltő kollégák körülbelül fele fontosnak tartaná a regionális földrajzi tartalmak (főként Ázsia, Afrika és Amerika földrajzával kapcsolatos ismeretek) óraszámának növelését (1. ábra).

A 8. osztályos földrajz kerettantervben szereplő témakörök óraszámait a megkérdezettek szerint általában növelni kellene, míg a Magyarország társadalomföldrajza és az Atlanti-Európa földrajza témakörök súlyát (óraszámait) a legtöbben csökkentenék a többi témakörhöz képest (2. ábra). A Kárpát-medencevidék földrajza és A hazánkkal szomszédos országok földrajza c. az a két témakör, amelyet néhány válaszadó (de mindössze a válaszadók 10%-a) törölne.

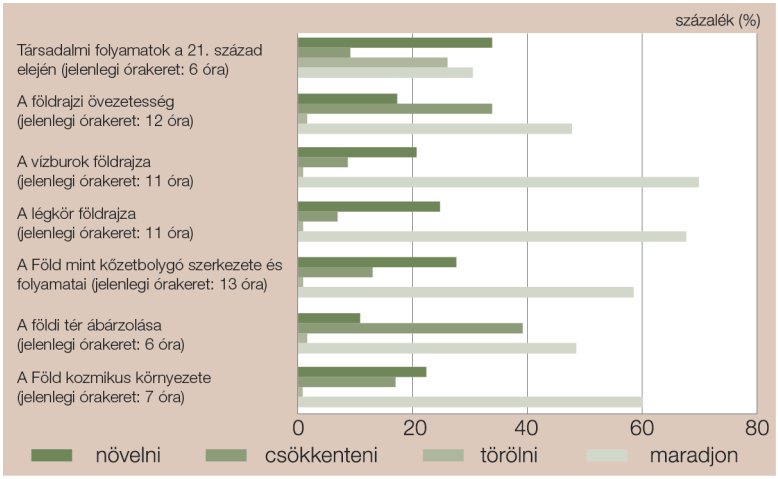

1. ábra. A Kérjük, az alábbi témakörök közül jelölje ki azokat, amelyek Ön szerint kihagyhatók a jelenlegi 7. osztályos földrajz kerettantervből, illetve hogy kellene-e változtatni az egyes témakörök órakeretén? kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása a válaszadók körében (n=113)

A 9. évfolyamos földrajzi témakörök a megkérdezett kollégák szinte egyhangú véleménye szerint „jó helyen" vannak az adott évfolyamon, egyedül a 21. század elejének társadalmi folyamatait tartalmazó fejezetet tartják törölhetőnek, illetve – mint ahogy az a nyílt végű kérdésekre adott válaszaikból kiderül – áthelyezendőnek 10. osztályba (3. ábra).

2. ábra. A Kérjük, az alábbi témakörök közül jelölje ki azokat, melyek Ön szerint kihagyhatók a jelenlegi 8. osztályos földrajz kerettantervből, illetve hogy kellene-e változtatni az egyes témakörök órakeretén? kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása a válaszadók körében (n=113)

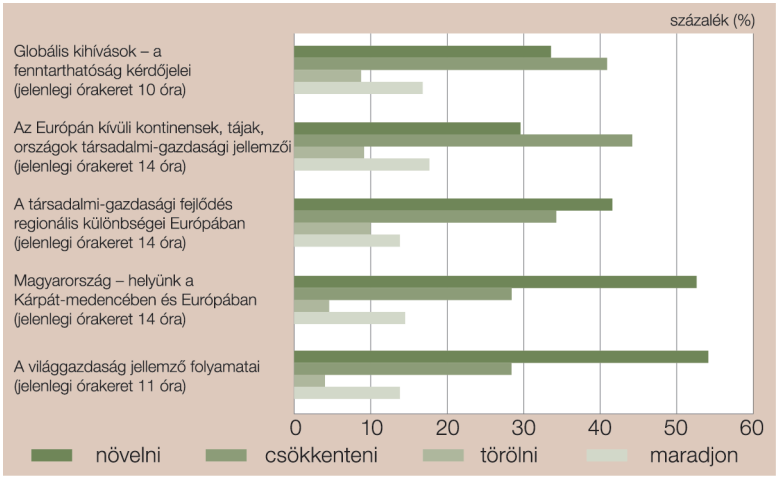

3. ábra. A Kérjük, az alábbi témakörök közül jelölje ki azokat, melyek Ön szerint kihagyhatók a jelenlegi 9. osztályos földrajz kerettantervből, illetve hogy kellene-e változtatni az egyes témakörök órakeretén? kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása a válaszadók körében (n=130)

Emellett a kitöltők egyharmada kívánatosnak tartaná A földi tér ábrázolása című és a földrajzi övezetesség témakör arányának csökkentését. Ennek okára a nyílt végű válaszokban nem tértek ki. Véleményünk szerint e javaslatok hátterében a tankönyvekben száraz leírásként, adathalmozó leckékként megjelenő ábrázolási formák, illetve az övezetesség esetében az általános iskolai előismeretek lehetnek.

A 10. évfolyamos földrajz tanterv témakörei közül leginkább a világgazdaság jellemző folyamatait bemutató témák igényelnének bővebb óraszámot a válaszadók véleménye szerint, míg az Európán kívüli kontinensek és a Globális kihívások – a fenntarthatóság kérdőjelei című témakörök esetében javasolták a legtöbben óraszám összes óraszámon belüli arányos csökkentését (4. ábra).

A kerettantervből törlésre javasolt földrajzi fogalmak száma a 7. és a 9. osztályos földrajz kerettanterv esetében a legnagyobb. A 7. évfolyamon előírt fogalmak közül a legtöbben az alábbiak törlését javasolták (zárójelben az adott fogalmat törölni kívánó válaszadók száma): technológiaátvitel (33), kölcsön (33), megtakarítás (33), valutaárfolyam (33), vadfoglalás (32), vám (29), szilárdhulladék-lerakó (24), geológiai idő (22), gazdasági szerkezet (24), gazdasági ágazat és ág (23), informatikai forradalom (21), városövezet (20), banánköztársaság (20) és sivatagi váztalaj (19). A 8. évfolyam fogalmai közül ramsari terület (24), gazdasági és politikai integráció (15), munkavállalási engedély (15), letelepedési engedély (15), romhegység (15),

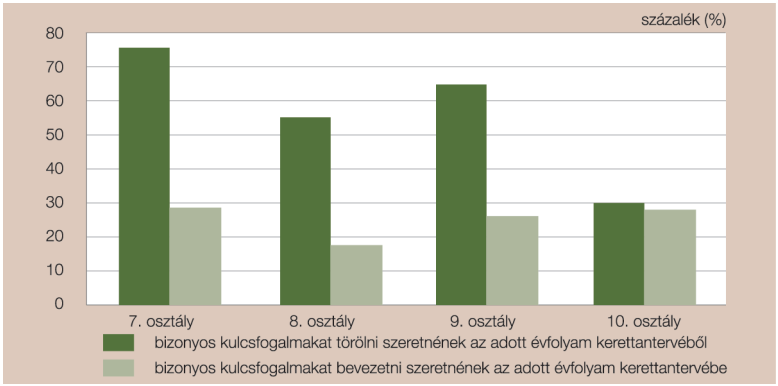
4. ábra. A Kérjük, az alábbi témakörök közül jelölje ki azokat, melyek Ön szerint kihagyhatók a jelenlegi 10. osztályos földrajz kerettantervből, illetve hogy kellene-e változtatni az egyes témakörök órakeretén? kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása a válaszadók körében (n=130)

kaledóniai, variszkuszi és alpi hegységképződés (13), termelői támogatási rendszer (12), földbérleti rendszer (12), savas ülepedés (12), kultúrpuszta (11), infopark (10) szerepelt a legnagyobb említettséggel. A 9. évfolyamon előírtak közül a vetülettípus (34), földtörténeti eon (32), geokémiai körforgás (31), agyagásvány (27), aktív és inaktív népesség (21), világnyelv (20) fogalmakat törölné a legtöbb válaszadó. A 10. évfolyamon szereplők közül törölnék a legkevesebbet: WTO (11), kiotói egyezmény (9), Greenpeace (8), WWF (7), üdülősziget (6).

Természetesen egy válaszadó több fogalmat is megnevezhetett, és nagyon sok az átfedés a törlésre javasolt fogalmak között. Ezért a törlésre javasolt fogalmak összes száma mellett azon válaszadók százalékos arányát is vizsgáltuk, akik valamennyit törlésre javasolták (5. ábra).

Következtetések

Felmérésünk talán legszembetűnőbb következtetése, hogy szinte az összes válaszadó szerint **nagyon zsúfoltak** a jelenlegi kerettantervek. A tantervi anyag zsúfoltsága, a sok – és sokszor nem az életkori sajátosságoknak megfelelő – fogalom, tény és kevésbé használható lexikális információ miatt a kollégáknak szinte kizárólag a frontális osztálymunkán alapuló módszereket van módjuk (idejük) használni. Megítélésünk szerint ez nemcsak hogy nem tesz jót a földrajz megítélésének, de egyszerűen ellehetetleníti azt a törekvést, hogy a

5. ábra. A Kérjük, sorolja fel azokat a kulcsfogalmakat, melyeket Ön szerint törölni, illetve megjeleníteni kellene az adott évfolyam földrajz kerettantervéből! kérdésre adott válaszok százalékos aránya az összes válaszadó százalékában

földrajzórák a 19. századi követelménye szerinti információátadó szerepből a 21. századi követelményeknek megfelelő információelemző, értékelő szerepűvé váljanak, és hogy a tananyag feldolgozása ne tanár-, hanem a több szerző (Makádi M. 2015, Farsang A. 2011, Probáld F. et al. 2015) által is javasolt korszerű diákközpontú, munkáltató módszerekkel történjen. Kérdőívünk tapasztalata is alátámasztja, hogy a **„kevesebb néha több" alapelv** szerint a lexikális tananyag jelentős részét el kellene hagyni a jövőbeli földrajz tantervekben.

A földrajztanárok a jelenlegi 7. osztályos földrajz kerettantervvel kapcsolatban fogalmazták meg a legtöbb kritikai észrevételt. Ezek figyelembevétele az új földrajztantervek kapcsán azért is kiemelten fontos, mivel a jelenlegi tantervi szabályozás szerint a tanulók ebben az évfolyamban találkoznak először önálló tantárgyként a földrajzzal, és e tantárgyhoz való hozzáállásukat, a tantárggyal kapcsolatos véleményüket alapvetően meghatározza, hogy mennyire kapnak érthető, értelmezhető és a mindennapi életben is hasznos tudást a földrajzórákon. Ilyen téren a földrajztanárok szerint sok a változtatni való. A 7. évfolyamon a kollégák visszatérnének egy korábban már jól bevált, megszokott gyakorlathoz: a kontinensek bemutatása közben ismertetnék meg a tanulókat azok nagytájaival, éghajlatával, társadalmi-gazdasági jellemzőivel. Így elhagynák a diákok számára még nehezen érthető, a motivációt csökkentő kőzetburok, valamint az önállóan tárgyalni nem szükséges övezetesség témaköröket csakúgy, mint az újdonságként megjelenő, de a rendszerben idegenül ható pénzügyi-gazdasági ismereteket. Többen megjegyezték, hogy a 7. osztályban bevezető fejezetekre lenne szükség. Ennek az igénynek a jelenlegi kerettanterv nem, de az OFI által kiadott újgenerációs tankönyv részben eleget tesz. A 8. osztályban csak látszólag egyöntetű a kép. Majd' minden kolléga nagyobb hangsúlyt fektetne hazánk

természeti és kulturális értékeinek bemutatására; ugyanakkor erőteljesen megoszlanak a nézetek arról, hogy a többi témakör óraszámát növelni vagy csökkenteni kellene-e.

A középiskolai földrajztanárok úgy érzik, hogy ilyen szűkös órakeretben nem lehet teljesíteni a kerettanterv követelményeit. Általában elmondhatjuk, hogy sok a tényanyag, zsúfolt a tananyag, a kollégák szerint nincs idő az összefüggések feltárására, megértetésére, azok elmélyítésére. A tanítás nem más, mint egy nagy rohanás… a komplexitás hiányával. Emellett sokan megfogalmazták, hogy a kerettantervben felesleges ismétlődések vannak, célszerű lenne ezeket lineáris rendszerben felépíteni. Sok földrajztanár megjegyezte, hogy 9. osztályból a népesség- és településföldrajzi ismereteket át kellene tenni 10. osztályba (azaz 9. osztályban csak természetföldrajzot tanítsunk). E nézetnek már megfelel az OFI újgenerációs 9. és 10. osztályos tankönyve. A 10. osztályban regionális földrajzi és a globális problémákat bemutató témakörök helyett a világgazdaság jelenlegi térbeli folyamatait feldolgozó leckéből kellene több, és ott fontos lenne a pénzügyi ismeretek óraszámának növelése is.

Irodalom

Alexa Péter–Gruber László–Szőllősy László–Ütőné Visi Judit 2017: Földrajz 7. tankönyv. Eszterházy Károly Egyetem Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 207 p.

EMMI 2012/a: 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet 2. melléklete Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyamára. 21 p.

EMMI 2012/b: 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet 3. melléklete, Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyama számára. 21 p.

EMMI 2016: 14. melléklet az 51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelethez, Kerettanterv a szakgimnáziumok 9–12. évfolyama számára. 195 p.

Farsang Andrea 2011: Földrajztanítás korszerűen. GeoLitera, Szeged. 196 p.

Makádi Mariann 2015: Tevékenykedtető módszerek a földrajztanításban. Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar, Budapest. 185 p.

Probáld Ferenc 2017: A földrajz helyzete a tanterveinkben: múlt, jelen, jövő. In: GeoMetodika 1.1. pp. 7–20. http://foldrajztanitas.elte.hu/index.php/geometodika-20171-szam/a-foldrajz-helyzete-tanterveinkban-mult-jelen-jovo/ DOI azonosító: https://doi.org/10.26888/GEOMET.2017.1.1.1

Probáld Ferenc–Szilassi Péter–Farsang Andrea 2015: A regionális földrajz helyzete a magyar felsőoktatásban. In: Földrajzi Közlemények 139. 1. pp. 41–53.

Ütőné Visi Judit 2011: Helyzetkép és lehetőség: a földrajzoktatásról egy felmérés tükrében. In: Földrajzi Közlemények 135. 2. pp. 115–123.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás az MTA Tantárgy-pedagógiai Kutatási Program (2016–2020) támogatásával valósult meg.